

УЗУМЧИЛИК ХАРАЖАТЛАРИ ҲИСОБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.

М.Ибрагимов – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти, и.ф.н.

Аннотация . Ушбу мақолада республикамизда узумчиликни ривожлананиш йўналишлари, тармоқнинг қишлоқ хўжалигидаги ўрни, мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашдаги роли ва узумчилик тармоғида харажатлар ҳисобининг хусусиятлари баён қилинган.

Харажатлар ҳисобини такомиллаштириш ва маҳсулот таннархини пасайтириш бўйича олиб борилган тадқиқотлар натижасида фермер хўжаликларида узум ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш бўйича таклиф ва тавсиялар шакллантирилган.

Калит сўзлар. Фермер хўжаликлари, ишлаб чиқариш, узумчилик тармоғи, харажатлар, маҳсулот таннархи, харажат объекти, самарадорлик.

Аннотация. В данной статье описаны направления развития виноградарства в нашей республике, значение отрасли в сельском хозяйстве, ее роль в обеспечении продовольственной безопасности страны, особенности учета затрат в виноградарской отрасли. В результате исследований по совершенствованию учета и снижению себестоимости продукции разработаны предложения и рекомендации по повышению эффективности виноградарства .

Ключевые слова. Фермерские хозяйства, производство, отрасль виноградарства, затраты, себестоимость продукции, объекты затрат, эффективность.

Annotation. This article describes the development directions of viticulture in our republic, the importance of the industry in agriculture, its role in ensuring the country's food security, and the features of cost accounting in the viticulture industry. As a result of research on improving accounting and reducing the cost of production, proposals and recommendations have been developed to improve the efficiency of viticulture.

Keywords. Farms, production, viticulture industry, costs, production cost, cost objects, efficiency.

Кириш

Республикамиз аҳолисини озиқ-овқат маҳсулотлари билан узлуксиз таъминлаш, ички бозорни сифатли мева-сабзавот ва узумчилик маҳсулотлари билан тўлдириш мақсадида агросаноат мажмуида етакчи тармоқлардан бири ҳисобланган мева- сабзавотчилик ва узумчиликни янада ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади. Чунки бу тармоқ аҳолини сифатли озиқ-овқат

маҳсулотлари, саноат корхоналарини эса хомашё ресурсларига бўлган талабини узлуксиз қондириш имкониятини беради. Қолаверса, Ўзбекистон боғдорчилик ва узумчилик маҳсулотлари етиштириш учун салоҳияти юксак давлатдир.

Маълумотларга кўра, бугунги кунда республикада токзорлар майдони 1,7 баробарга ошиб 142,4 минг гектарга етган бўлиб, шундан 53,1 минг гектарни хўраки, 62,9 минг гектарни кишмишбоп ва 26,4 минг гектарни саноатбоп токзорлар ташкил қилади.

2022 йилда саноат йўналишида умумий қиймати 124,7 млн долларлик, жумладан, 70,6 млн долларлик тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ўзлаштирилиб, 40 та янги лойиҳалар ишга туширилган. Бунинг натижасида 38 мингдан зиёд иш ўринлари яратилган.

Экспорт ҳажмлари жами 300 млн долларга етказилган бўлиб, шундан виночилик саноати маҳсулотлари ҳажми 31 млн долларни ташкил этади. Экспорт географияси 30 та давлатни қамраб олган бўлиб, янги бозорлар 6 тага кўпайган (Эстония, Литва, Латвия, Мўғилистон, Корея ва Япония).

2022-2026 йилларга мўлжалланган “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” да белгиланган 30- “Қишлоқ хўжалигини илмий асосда интенсив ривожлантириш орқали деҳқон ва фермерлар даромадини камида 2 баравар ошириш, қишлоқ хўжалигининг йиллик ўсишини камида 5 фоизга етказиш” мақсадда “экспортбоп маҳсулотлар етиштириш ҳамда мева-сабзавотчилик, узумчиликни ривожлантириш, интенсив боғлар майдонини 3 баравар ва иссиқхоналарни 2 баравар кўпайтириб, экспорт салоҳиятини яна 1 миллиард АҚШ долларига ошириш” вазифаси белгиланган.

Ушбу вазифаларни амалга оширишда қишлоқ хўжалигининг бошқа тармоқлари билан бир қаторда узумчилик фермер хўжаликларида ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобини такомиллаштириш ва маҳсулот таннархини пасайтириш муҳим аҳамиятга эга бўлиб, олиб борилган тадқиқотлар натижасида фермер хўжаликларида узум ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш бўйича таклиф ва тавсиялар шакллантирилди.

Материаллар ва методлар

Мавзуга оид республикада қабул қилинган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар, соҳа иқтисодчи олимларининг илмий ишлари, узумчилик тармоғида экин майдони, ҳосилдорлик, ялпи ҳосилни акс эттирувчи статистик маълумотлар ҳамда илмий тадқиқот натижаларининг материалларидан фойдаланилди. Илмий-тадқиқот ишларини бажаришда қўлланиладиган кузатиш, гуруҳлаш, таҳлил қилиш ва бошқа усуллардан фойдаланилди.

Натижалар ва уларнинг таҳлили

Республикада қишлоқ хўжалигининг барча тармоқлари каби узумчилик ҳам жадал ривожланмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 февралдаги ПК-3573 сонли “Виночилик соҳасини ва алкоғолли маҳсулотларни реализация қилишни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” қарорида республикада виночиликни ривожлантириш, бунинг асосида узумнинг техник навларини етиштиришни янада кўпайтириш чора-тадбирлари белгиланди. Жумладан:

- 2019 йилнинг 1 январидан уз узумзор плантацияларининг хом-ашёсидан ишлаб чиқарилган табиий узум виноларини қишлоқ хўжалиги маҳсулоти тоифасига киритилиб, ишлаб чиқариш фаолиятини лицензиялаш бекор қилинди;

- виночилик маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларни ёнилги-мойлаш материаллари, ўғитлар ва усимликларни химоя қилишнинг бошқа воситалари билан узумнинг техник навлари плантацияларини шакллантиришнинг биринчи беш йиллигида имтиёзли нархларда таъминлаш белгиланди;

- узумнинг техник навларини ишлаб чиқарувчилар 2025 йилнинг 1 январига қадар муддатда ер солиғини тўлашдан озод қилинди.

Президентимизнинг 2019 йил 11 декабрдаги “Мева-сабзавотчилик ва узумчилик тармоғини янада ривожлантириш, соҳада кўшилган қиймат занжирини яратишга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги қарорида қишлоқ хўжалигида кластерлар ва кооперация тизимини янги қоидалар бўйича ривожлантириш белгиланди. Қарорга мувофиқ токзорлар барпо этиш, маҳсулотларни сақлаш ва қайта ишлаш объектларини яратиш учун 20 млрд сўмгача миқдордаги кредитлар бўйича фоиз ставкасининг МБнинг қайта молиялаштириш ставкасидан ошадиган, лекин 8 фоиз пунктдан кўп бўлмаган қисмига компенсация ёки кредит суммасининг 50 фоизи миқдорда кафиллик тақдим этилиши, интенсив боғ ва токзорлар ташкил этиш лойиҳаларини молиялаштиришда иштирок этадиган банкларга шбу лойиҳалар учун кредитлар ажратишда боғ ва токзорлар ҳосилга киргунга қадар асосий қарз бўйича имтиёзли давр белгилаш, маҳаллий шароитда етиштирилганг интенсив кўчатлар ҳамда пайвандтаглар сотиб олиш харажатларининг бир қисмини қоплаш учун субсидиялар ажратиш каби имтиёзлар белгиланди.

Узумчилик соҳасига берилган ушбу имтиёзлар тармоқнинг янада ривожланиши, Республикада узум етиштиришни кўпайтириш имкониятини беради.

Маълумки ҳозирда Республикада етиштирилаётган узум ҳосилининг асосий қисми фермер хўжаликлари ҳиссасига тўғри келади .

Узумчилик тармоғининг жадал ривожланиши, ушбу тармоқда маҳсулот миқдорини кўпайтириш, сифатини яхшилаш билан бирга маҳсулот таннархини пасайтириш, маҳсулот рақобатбардошлигини таминлаш асосида ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишни талаб қилади. Бу вазифаларни амалга оширишда тармоқда ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобини тўғри ташкил қилиниши ва юритилиши муҳим рол ўйнайди. Ҳозирда узумчилик йўналишидаги фермер хўжаликларида тармоқда бажариладиган агротехник тадбирларнинг асосий қисми яъни, токни қирқиш, ток тупларини кўмиш ва очиш, ҳомток ўтказиш, узум ҳосилини йиғиштириб олиш асосан фермернинг ўзи томонидан қўл кучи асосида бажарилади. Натижада ушбу агротехник тадбирларни бажариш учун иш ҳақи ва иш ҳақига нисбатан ижтимоий суғурта ажратмалари, баъзи бошқа харажат моддалари бўйича килинган харажатлар ҳам бухгалтерия ҳисобида тўлиқ акс эттирилмасдан қолмоқда.

Фермер хўжаликларида узумчилик ишлаб чиқариш харажатларини 1-жадвалда келтирилган тартибда ҳисоб–китоб қилиниши ва бухгалтерия ҳисобида қатъий ҳисобга олиниши мақсадга мувофиқдир.

1-жадвал

Фермер хўжаликларида узумчилик ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга тартиби

Т/р	Харажат моддалари	Ҳисоблаш тартиби	Расмийлаштирилдиган ҳужжат
1.	Меҳнат ҳақи харажатлари. (Ток тупларини очиш, ток тупларига ишлов бериш, суғориш, ҳомток қилиш, касалликларга ва зараркунандаларга қарши дорилаш, ҳосилни узиб олиш, токни қирқиш ва кўмиш ишлари)	Наряд бўйича бир бирлик ишни бажариш учун белгиланган таърифни бажарилган иш ҳажмига кўпайтириш йўли билан аниқланади	Наряд, табель, ҳисоб - тўлов қайдномаси
2.	Ижтимоий суғуртага ҳисобланган ажратмалар	Ҳисобланган иш ҳақини белгиланган ставкага кўпайтириш йўли билан аниқланади	Махсус ҳисоб-китоб
3.	Минерал ва маҳаллий ўғитлар ҳамда кимёвий дорилар сарфи	Узумзор майдонини 1 га майдонига сарфланган минерал ўғитлар ва кимёвий дорилар миқдорига ва уларнинг бир бирлигининг ҳақиқий таннархига кўпайтириш йўли билан аниқланади	Минерал ўғитлар ва кимёвий дорилар сарфи далолатномаси
4.	Ёқилги сарфи	Фермер хўжалигида мавжуд экин турлари ўртасида қишлоқ хўжалик техникасининг ҳар бир экин турида ишлаган вақтига (соат) ёки иш ҳажмига (эталон/гектар) қараб тақсимланади	Нарядлар, тракторчи-машинистнинг ҳисоб варақаси, тракторнинг йўл варақалари
5.	Суғурта тўловлари	Токзор майдони бўйича ҳисобланган суғурта тўлови бўйича	Суғурта полиси, шартнома

6.	Иш ва хизматлар	Ҳисоб сиёсатида белгиланган тартиб бўйича тақсимланади	Махсус тақсимлаш ҳисоб-китоби
7.	Амортизация харажатлари	Ҳисоб сиёсатида белгиланган тартиб бўйича ҳисобланади	Махсус амортизация (эскириш) ҳисоблаш ҳисоб-китоби
8.	Умумишлаб чиқариш харажатлари	Ҳисоб сиёсатида белгиланган тартиб бўйича тақсимланади	Махсус тақсимлаш ҳисоб-китоби

Ишлаб чиқариш харажатларининг тўғри ҳисоб-китоб килиниши ва ҳисобининг тулик ҳамда тўғри юритилиши етиштирилаётган маҳсулотнинг таннархини ҳамда молиявий натижаларни тўғри аниқлаш имконини беради.

Хулосалар

Узумчиликка ихтисослашган фермер хўжаликларида ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобини такомиллаштириш маҳсулот таннархини пасайтириш бўйича қуйидаги хулосаларга келинди:

- Тармоқда бажарилган барча ишлар ва харажатларни белгиланган тартибда ҳисобга олиш;
- Меҳнат унумдорлигини ошириш, унумсиз харажатларни камайтириш;
- Ишловчилар сонини оптималлаштириш;
- Сарфланаётган моддий ресурсларни меъёрларда сарфланишини таъминлаш;
- Ишлаб чиқариш технологиясига қатъий риоя қилиш, уларни ўз вақтида амалга ошириш;
- Сотиб олинаётган моддий ресурслар, жумладан, минерал ўғитлар билан бирга маҳаллий ўғитлардан фойдаланишни таъминлаш;
- Маъмурий бошқарув ходимлари сонини қисқартириш.

Демак, узумчилик тармоғидан олинган маҳсулотлар таннархини пасайтириш ҳамда ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш имкониятларидан фойдаланиш самарадорликка эришишга олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларда Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” ПФ-60-сонли Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 декабрдаги “Мева-сабзавотчилик ва узумчилик тармоғини янада ривожлантириш, соҳада қўшилган қиймат занжирини яратишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 февралдаги ПК-3573 сонли “Виночилик соҳасини ва алкогольли маҳсулотларни реализация килишни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори.

4. Э.Ф.Гадоеа ва бошқалар. Бухгалтер учун амалий қўлланма. Икки жилдлик. -Т.: “Норма” 2010 йил, 2-жилд, 424 бет.

5. К.Б.Уразов, С.В.Вахидов. Бошка тармоқларда бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари.-Т., «Адиб нашриёти» МЧЖ, 2011. 188-189б.

6. Интернет сайти: vinsanoat.uz